

УДК 33+343+005.44

О. В. Булатова

Е. В. Федоров

ВИКЛИКИ, ЗАГРОЗИ ТА РИЗИКИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ: ГЛОБАЛЬНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ РІВЕНЬ

У статті проведено аналіз сучасних підходів вчених до визначення сутності таких категорій як «виклик», «загроза», «ризик» у контексті формування національної економічної безпеки.

Автором побудовано площину взаємодії складної мережі подій у безпековому середовищі на основі взаємозв'язків, що формуються у глобальному середовищі. Проаналізовано глобальні ризики з точки зору їх основних характерних ознак (за рівнями виникнення та поширення, за групами, за імовірністю настання; за часом існування; за ступенем запобігання та/або подоланням негативних наслідків).

Автором обґрунтовано, що виклики, загрози та ризики економічної безпеки є взаємопов'язаними, взаємо обумовлюючими складниками національного безпекового середовища, які за умов всеохоплюючої глобалізації складно розподілити за рівнями (глобальний або національний), вони мають скоріше комплексний характер. Незважаючи на локальний характер виникнення викликів, загроз та ризиків вони не можуть розглядатися урядами державу ізольовано і потребують переважно тісної міжнародної співпраці.

Ключові слова: виклик, ризик, загроза, економічна безпека, глобалізація

DOI 10.34079/2226-2822-2022-12-23-52-65

Національна економічна безпека розвивається в певному глобальному середовищі, яке в тому числі, характеризуються сукупністю економічних умов розвитку підприємницького та ділового життя. Безумовно, на процес формування та стан національної економічної безпеки здійснює вплив дуалістичний характер глобалізації світогосподарського розвитку, що з одного боку, надає розширені можливості для оптимального комбінування наявних у країні ресурсів для поглиблення та збільшення ефективності від участі у міжнародному поділі праці, а з іншого боку, загострює конкурентну боротьбу на світових ринках та за рахунок фінансових та інвестиційних маніпуляцій унеможливує динамічний та справедливий розвиток країн із низьким та середнім рівнем економічного розвитку.

У додатку до Концепції національної безпеки України виклики трактуються як: прояви природної, зовнішньополітичної, внутрішньополітичної або будь - якою іншої ситуації, які породжують загрози національним інтересам України, чи обумовлюють потребу в адекватних діях держави з компенсації цих загроз (Юськів, 2016).

При цьому загрози національним інтересам України визначаються як - обумовлене природною, зовнішньополітичною, внутрішньополітичною та будь якою іншою ситуацією, виникнення реальної можливості заподіяння шкоди її національним інтересам, або закладення виразної тенденції до такого виникнення.

Взагалі, дослідження безпеки, як окремий самостійний науковий напрямок, міжнародних відносин виникли після Другої світової війни і були переважно англо-американським винаходом. До кінця 70-х – початку 80-х років цей напрям повністю перебував в парадигмі політичного реалізму, формулюючи свої основні принципи як чотири латинські S: States – держави, які виступають як основні актори безпеки; Strategy – стратегія, яка передбачала військове планування; Science – наука, у разі, точні науки,

куди спиралося військове планування; і Status quo – у тому сенсі, що безпека розглядалася як спосіб збереження повоєнного світоустрою (Williams, 2008).

Першим автором, який присвятив книгу концепту безпеки, багато хто вважає Б. Бузана – одного з батьків-засновників Копенгагенської школи досліджень безпеки (Copenhagen school of security studies), яка є однією з найвпливовіших і на сьогоднішній день (Buzan, 1983). Цей автор одним із перших відзначає, що розглядати безпеку щодо лише однієї держави – недоцільно та помилково. Б. Бузан також зазначає, що на міжнародній арені національні держави не є єдиними і безумовними акторами, в якості прикладу пропонує військово-політичні блоки, міжнародні, регіональні організації тощо. Очевидним фактом стає те, що національна безпека, з іншого боку, протиставлена міжнародній безпеці, і основним актором у цій сфері є Рада Безпеки ООН. Вже до початку 80-х років поняття національної безпеки виявляється надзвичайно проблемним для опису цілого ряду процесів, що відбуваються як «всередині», так і «ззовні» держави.

В цей час в світ виходять праці Б. Андерсона (Anderson, 1983), Е. Геллнера (Gellner, 1983), Е. Хобсбаума (Hobsbawm and Ranger, 1992), що також присвячені питанням національної безпеки. На зміну політичному реалізму в національних дослідженнях приходять конструктивістський підхід, а закінчення Холодної війни змінило погляд на систему міжнародних відносин у цілому та на роль національних держав у майбутньому світоустрої. У цей період відбувається зміна поглядів на світовий порядок і систему цінностей, пов'язану з попередніми структурами: «Глобалізація стала дуже потужною метафорою для опису сприйняття того, що світ стає все більш інтегрованим і взаємопов'язаним. Основне уявлення про глобалізацію будується на образі глобального потоку грошей, людей, образів, цінностей та ідей, що виходить за межі старої системи національних бар'єрів, які були призначені для збереження автономії та державного контролю. Саме глобалізація розглядалася як найважливіша зовнішня сила, що впливає, як на характер співтовариств, так і на основні типи управління» (Hurrell, 2007).

Посилення глобалізаційних процесів, що призводять до надзвичайної взаємозалежності держав, «spill-over effect», створення наддержавних структур управління, трансформували поняття національного суверенітету, національних інтересів і національних кордонів у складніші відносини, ніж вони були раніше (Held, McGrew, Goldblatt and Perraton, 1999).

З іншого боку, такий погляд сформував новий домен, в якому розглядатимуться питання безпеки, а саме – глобальна сфера. Прикладом цього є те, що деякі держави включають до стратегії національної безпеки питання глобального характеру, такі як: посилення глобальної безпеки у сфері охорони здоров'я; формування глобального економічного порядку; протистояння змінам клімату тощо (White House, 2021).

Значно ускладнилася, з погляду управління, картина світового порядку, що призвело до розвитку нової концепції – «багаторівневе управління» (Hooghe and Marks, 2001), яка стає дедалі більш затребуваною перспективою аналізу у світі. Говорячи про нові рівні управління Л. В. Лангенхове (Van Langenhove, 2011) вказує на глибокі трансформації, що відбуваються в сучасному світі, які полягають у тому, що до кінця ХХ століття основною одиницею управління була держава, а сьогодні управління знаходиться в руках різних акторів. Держава делегувала свої функції як нагору, – на наднаціональний, регіональний та глобальний рівні, так і вниз, – на субнаціональний та локальний. Ці зміни дали зростання новим конкурентам держав, які можуть бути представлені як різні рівні управління (Van Langenhove, 2011).

Поряд з тим, Копенгагенська школа досліджень безпеки створює принципово інший підхід до феномену безпеки, який став розглядатись максимально широко, а також розробляє інструментарій вивчення процесів, які вони назвали «сек'юритизацією».

До основних здобутків дослідників Копенгагенської школи, які кардинально вплинули на розвиток досліджень безпеки, можна віднести:

– відмова від чотирьох складових «S» і створення нової «регіональної» перспективи до вивчення безпеки. Регіональна перспектива розглядається швидше як підсистема глобального, а не розгляд регіональної організації як референтного об'єкта або як актора. По суті, першою серйозною кризою, яка призвела до серйозних наслідків у сфері безпеки за участю регіональної організації, варто розглядати Українську кризу.

– створення поглибленого розуміння поняття «безпека», яке більше не обмежується військовим дискурсом. Автори запропонували п'ять основних секторів, у яких питання безпеки постають як найбільш значущі: військовий; політичний; екологічний; економічний та соціальний.

– виокремлення досліджень безпеки зі сфери міжнародних відносин (Williams, 2008), надавши їм максимально міждисциплінарний характер.

– розробка аналітичного поняття сек'юритизація, яке допомагає у дослідженні того, як той чи інший випадок може бути віднесений чи не віднесений до питань безпеки.

Розуміння безпеки переноситься Копенгагенською школою зі сфери ординарних політичних практик до галузі екстраординарної політики, де формується дискурсивне поле навколо того чи іншого об'єкта, в якому він стає впізнаним і визнаним як загроза існуванню, а також як те, що призводить до зміни попереднього стану, правил, законів. Сек'юритизація передбачає, що «той чи інший випадок представлений як істотна загроза і вимагає термінових екстраординарних заходів, виправдовує вихід за межі нормальних політичних процедур» (Власюк, 2016). Принципово новим моментом є те, що загроза розуміється Копенгагенською школою як соціально створений феномен, а сам процес сек'юритизації того чи іншого випадку має дискусійну природу.

Важливим висновком, який робиться Копенгагенською школою, є те, що питання безпеки у меншому ступені відносяться до фізичної реальності чи об'єктивного стану справ, а скоріше відносяться до сприйняття того чи іншого феномену як загрози. У цьому сенсі будь-які «об'єктивні показники» навряд чи будуть однаково релевантними для вивчення сек'юритизації щодо різних об'єктів. Як приклад, наводиться абсолютно різне ставлення до відсотка іммігрантів і сприйняття порогового значення як такого, що становить суттєву загрозу в соціальному секторі: «Різні країни використовують різні порогові величини для визначення загрози: фіні, наприклад, стурбовані рівнем імміграції на рівні 0,3 % іноземців тоді як Швейцарія справляється з рівнем 14,7 %» (Buzan, Waever and Wilde, 1998).

Таким чином, пропонується розширене, не обмежене лише військовим дискурсом розуміння безпеки, яке включає різні види загроз. Таке розширене розуміння безпеки, сформоване у 90-х роках, лягло в основу стратегій національної безпеки держав у XXI столітті, які при цьому під впливом трансформаційних процесів глобалізації постійно корегуються.

Загрози розглядають як найбільш реальну та конкретну форму небезпеки, що втілена в певному прояві та способі дії, або має прояв в певній сукупності умов та факторів, які загрожують інтересам різних суб'єктів.

Що стосується загроз саме економічній безпеці, то їх можна окреслити як існуючі або потенційно існуючі дії, які носять деструктивний характер впливу, перешкоджають або роблять неможливим сталий розвиток соціально-економічної, політичної сфер держави та створюють небезпеку цінностям та свободам життя суб'єктів.

Підсумовуючи вищенаведене, можна узагальнити поняття загрози економічній безпеці країни в такому вигляді: комплекс передумов та факторів, що породжують небезпеку життєво важливим інтересам будь-якого суб'єкта при цьому обов'язково

призводять до збитків або деструктивно впливають на розвиток суб'єкта, розмір визначається ступенем зниження економічного потенціалу країни за певний період.

Аналіз сучасних наукових джерел (Buzan, Waever and Wilde, 1998), (Жаліло, 2003), (Парахонський, Яворська та Резнікова, 2013), (Мунтіян, 1999), (Шайдоров, 2011) дозволяє систематизувати загрози безпеці за багатоаспектними ознаками:

- за масштабами поширення (глобальні, національні, регіональні, локальні),
- за рівнями загрози безпеці держави, що забезпечує систему перерозподілу у суспільстві, безпеці суб'єкта господарювання (забезпечення сфери виробництва) та безпеці особи (забезпечення сфери споживання),
- за співвідношенням суб'єктів, що є джерелом загрози та її ціллю:

симетричні, джерелом та ціллю яких є держави, і асиметричні, спрямовані на держави і створюються позадержавними суб'єктами,

- за історичною вкоріненістю (традиційні й нетрадиційні),
- за відносним часом появи (традиційні й нові),
- за сферою виникнення (політичні, військові, економічні, інформаційні, екологічні та інші),
- за ступенем і масштабом їхніх наслідків:

– «жорсткі» (hard security threats) – пов'язані із забезпеченням воєнних та оборонних аспектів національної безпеки, виникають в наслідок військових дій, терористичних атак тощо,

«м'які» (soft security threats) – пов'язані із виникненням потенційних політичних, соціальних та економічних викликів національної безпеці, наслідком яких є погіршення екології, нелегальна міграція, міжетнічні конфлікти, кібертероризм тощо,

- за природою та напрямом походження:
 - внутрішні (корупція, злочинність, політичну нестабільність, слабкість державних інститутів та інші),
 - зовнішні (військова агресія, зовнішній тиск на зовнішньоекономічний та зовнішньополітичний курс),
- за інтеграційним спрямуванням:
 - загрози національній безпеці України як складової світової спільноти з боку міжнародного тероризму, транскордонної злочинності, поширення зброї масового ураження тощо),
 - загрози на шляху інтеграції України до світового господарства (виклики у процесі формування демократичного суспільства, здобуття членства в НАТО),
 - виклики, які пов'язані із забезпеченням суверенітету і виникають у процесі взаємодії з іншими країнами.

Серед теоретичних здобутків теорії національної безпеки немає єдиної думки, щодо сутності викликів національній безпеці. О. Бодрук зазначає, що виклик, це певна проблема, яка з тих чи інших причин в означений момент часу критично сприймається урядами країн та набуває пріоритетного значення для них (Бодрук, 2001). Н. Різник пропонує визначати виклик, як протидію здійсненню захисту, певним бар'єром безпечному розвитку держави (Різник, 2007). Якщо звернутися до Великого тлумачного словнику сучасної української мови, то «виклик» трактується як «вимога, спонукання до будь-яких дій, відносин; заклик до змагання, до участі в чому-небудь; категорична, різка пропозиція вступити в боротьбу, поєдинок» (Бусел, 2005).

Ми вважаємо, що виклик – це обставини природного, економічного, екологічного, демографічного, політичного або будь-якого іншого характеру які вимагають обов'язкового реагування. Виклики породжуються невинним розвитком суспільства і світу, з одного боку, вони можуть бути позитивним важелем розвитку, а з іншого,

серйозними перешкодами, що негативно впливають на стан безпеки та потребують пошуку конкретних правильних рішень щодо захисту.

В умовах всеохоплюючої глобалізації світу виклики національній економічній безпеці також набувають переважно глобального характеру, та їх можна розподілити на:

– *ресурсні* (енергобезпека, нові технології видобутку енергії, розподіл природних ресурсів, доступність та забезпечення енергією);

– *екологічні* (глобальне потепління і зміна клімату, збереження біорізноманіття планети);

– *економічні* (зростання активності багатонаціональних підприємств, формування правил і процедур вільного руху іноземних інвестицій, фінансова глобалізація, масштабні транскордонні злиття та поглинання, торговельні війни, створення глобальних інформаційних та освітніх мереж);

– *соціально-демографічні* (стан демографічної ситуації у світі, основні типи соціального відтворення, проблема голоду, поширення хвороб, стан здоров'я, проблеми світових ринків праці, міжнародна міграція, питання гендерної рівності);

– *геополітичні* (експорт демократії, асиміляційний характер глобалізації, транскордонна злочинність, тероризм, криза світового геополітичного становища, контроль озброєнь).

Що стосується ризику то його можна визначити як певний ступінь невизначеності, щодо майбутнього результату, від прийнятих рішень або настання подій/обставин. При цьому варто наголосити, що невизначеність – це саме такий стан, який може призвести не тільки до втрат, а й мати позитивні наслідки: прибуток, збільшення ефективності, позитивні структурні зрушення, тощо. В даному дослідженні ми, розглядаючи поняття «ризик», підкреслюємо дуалістичний характер цієї дефініції, адже воно може бути з одного боку, певною складовою *небезпеки* та одночасно певною дією, яка може бути обґрунтована необхідністю протидії *небезпеці* чи *загрозі*, або свідомому отриманню збитку, а з іншого боку складовою *загрози* і як свідому дію, що може мати негативні наслідки та стати *загрозою* (Ляшенко О.М., 2011).

Наприклад, розвиток технологій, цифровізація всіх сфер життя, що з однієї сторони полегшує його якість та підвищує ефективність діяльності людини, з іншої сторони, спричиняє ризик здійснення кібератак та крадіжки персональних даних.

Розвиток транспорту призводить до активізації та нарощування обсягів міжнародної торгівлі, розвитку туризму, тощо але при цьому підвищує ризик розповсюдження вірусів та виникнення пандемій.

Аналіз сучасних наукових досліджень дозволяє систематизувати ризики за наступними ознаками (рис 1):

- *за рівнями виникнення та поширення* (глобальні, національні, регіональні, особисті);
- *за групами* (геополітичні, економічні, технологічні, соціальні, екологічні);
- *за імовірністю настання* (критичні, помірні, малоймовірні);
- *за часом існування* (короткострокові, середньострокові, довгострокові);
- *за ступенем запобігання та/або подоланням негативних наслідків* (відносно прості, середньої складності, складні).

Аналіз глобальних ризиків, які щорічно публікує Світовий економічний форум (World Economic Forum, 2022) свідчить, що останніми роками найбільш імовірними за настанням, рівнем впливу та важкістю для запобігання стали екологічні ризики, такі як екстремальні погодні коливання, екологічні та природні катастрофи, ризик втрати біорізноманіття. При цьому економічні та фінансові кризи, які розглядалися як найнебезпечніші за імовірністю настання до 2016 року та за рівнем негативного впливу до 2017 року відійшли на другий план.

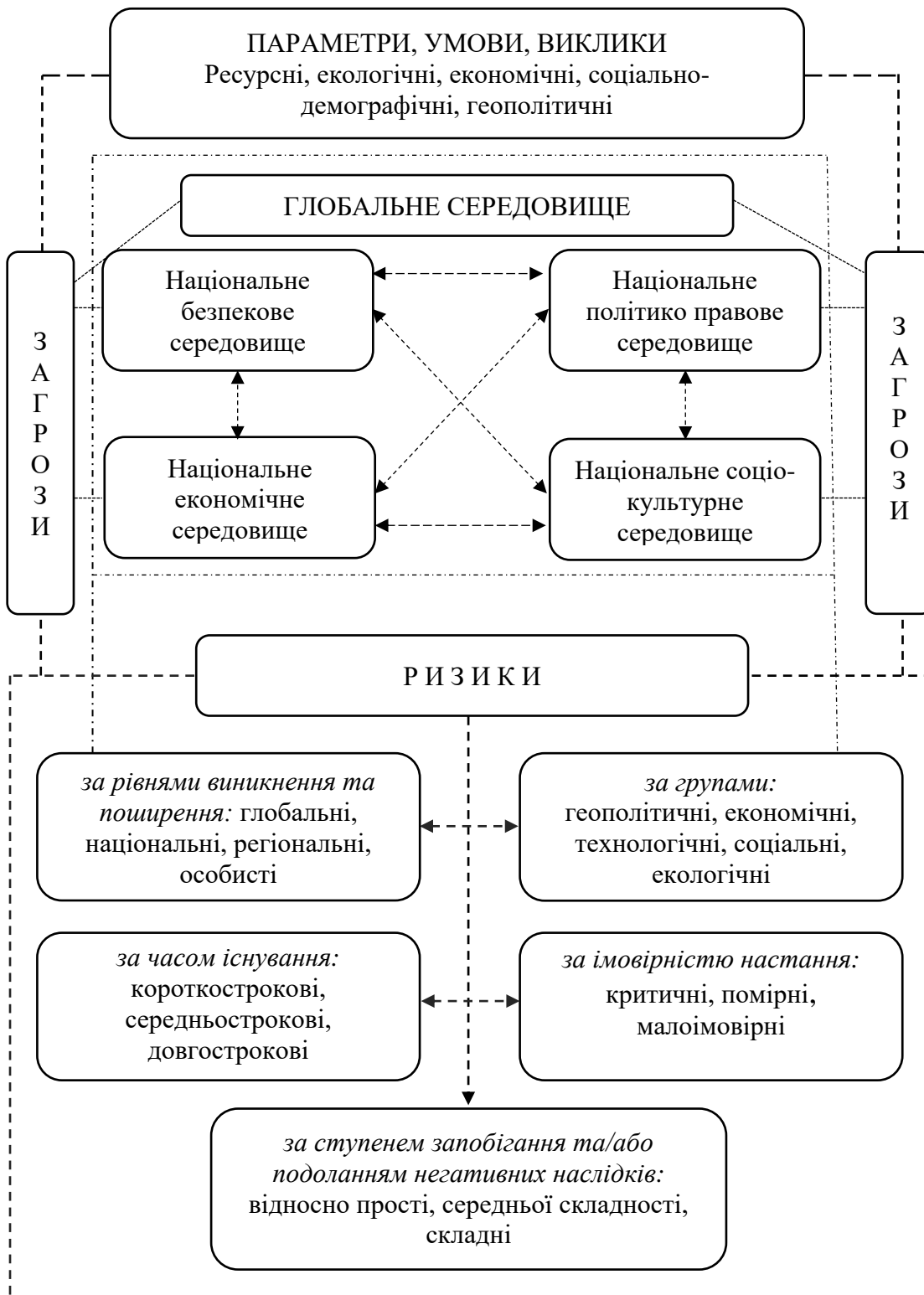

Рис 1. Площина взаємодії складної мережі подій у безпековому середовищі

Тут можна зауважити, що світова спільнота довгий час до найвпливовіших відносила ті ризики, що залежали напряму від людства (економічних та геополітичних криз), останнім часом, найважливішими вважають ті, які людство не може контролювати (клімат, природні стихії, природа). Серед істотних короткострокових та

середньострокових загроз виділяють також технологічні ризики, включаючи «цифрову нерівність» та питання кібербезпеки.

При цьому зберігається вірогідність, загострення економічної конфронтації та внутрішньополітичної поляризації, через послаблення економічного зростання та зростання фінансової нерівності збільшується ризик економічної стагнації. За цих умов зменшується можливість урядів стимулювати національні економіки за допомогою монетарної та фіскальної політик.

В свою чергу, економічна стагнація призводить до посилення напруження суспільства країн та втрату довіри до своїх політичних лідерів, результатом чого стають публічні протести, які цілком логічно послаблюють здатність урядів вживати рішучих дій для протидії економічному спаду. Тобто утворюється деструктивна взаємозалежність економічної та соціальної нестабільності.

Тому, до групи ризиків короткострокового характеру включено зростаючу соціальну нерівність, падіння доходів та значне погіршення ситуації із психічним здоров'ям, що в певній мірі обумовлено світовою пандемією COVID-19.

Важливим є також те, що визначаючи всі попередні ризики, класифікуючи їх за пріоритетністю, ВЕФ наголошує, що часи, в які ми живемо, характеризуються надзвичайною геополітичною та геоekonomічною невизначеністю. Сьогодні вагомими та потужними економічними, демографічними та технологічними чинниками формують новий розподіл сил, при якому держави все частіше розглядають можливості та виклики лише з одного боку.

Отже, головною тезою можна вважати, що ризик – це не просто окрема незалежна імовірна подія, це частка складної мережі подій, через те, що настання певного ризику може з різновекторною вірогідністю та глибиною впливу викликати настання інших.

Національний рівень економічної безпеки в умовах глобалізації формується під впливом зовнішніх (міжнародних, глобальних тенденцій), і в той же час, від розміру і розвитку певної національної економіки залежить її вплив на регіон та / або взагалі на світове співтовариство.

Наприклад, зворотній вектор впливу (тобто позитивний вплив) спостерігається в результаті пандемічної кризи, яка кристалізувала і прискорила багато трендів, насамперед, цифровізацію (різних інфраструктур, освіти, ринку праці, медицини), протекціонізм (у тому числі зростання нетарифних бар'єрів і жорсткість регулювання прямих іноземних інвестицій), розвиток «зеленої» економіки (зростання уваги до ESG-повідстки, екологічної таксономії, випуску зелених облігацій).

Ще одним доказом системної дії ризиків є цілком обґрунтоване глобальне зниження викидів парникових газів, через зниження темпів виробництва в результаті обмежень пов'язаних з COVID-19 але в той же час, 2020 році зафіксовано прискорене зростання рівня викидів парникових газів, ніж у середньому за останнє десятиліття. Така ситуація обумовлена ризиком втрати конкурентних переваг країнами, які продовжують залежати від вуглецевих секторів, через вищу вартість вуглецю, та неспроможність цих країн використовувати технологічні інновації та обмеження у важелях впливу в торгових угодах. Відмова від інтенсивних вуглецевих виробництв, з мільйонами працівників, спричинить економічну нестабільність, поглибить безробіття та загострить соціальну та геополітичну напруженість.

Уряди, підприємства та суспільство перебувають під зростаючим тиском, пов'язаним із передчуттям найгірших наслідків від зміни клімату. При цьому, потрібно мати на увазі, що неузгоджений перехід на альтернативні джерела енергії з різними швидкостями спричинить траєкторії, що розходяться в різних країнах світу і секторах економіки. У свою чергу, це може призвести до роз'єднання країн та появи суттєвих відмінностей між ними. Отже, можуть з'явитися бар'єри для співробітництва між країнами, причиною яких може стати різна швидкість досягнення цілей декарбонізації.

Наразі, експерти прийшли до висновків, що під впливом багатьох факторів, сприйняття ризику змінилося – на перші позиції за ступенем вірогідності та впливу виносять екстремальну погоду, екологічні катастрофи, втрати біорізноманіття, природні катастрофи та неспроможність людства пом'якшити зміни клімату.

Попередні сім років були найтеплішими за тривалий час, і очікується, що у майбутньому зміна клімату буде ще сильнішою, відповідно погодні катастрофи – більш інтенсивними та частими.

Наслідки кліматичних змін призведуть до надзвичайної ситуації планетарного масштабу, яка проявлятиметься у людських втратах, соціальній та геополітичній напруженості та безумовно негативних економічних наслідках. В умовах неспроможності урядів розробити стратегії пом'якшення та адаптації до змін клімату даний ризик посідає перше місце серед інших в складній системі за силою впливу та друге за ймовірністю настання протягом наступних десяти років. Системність глобальних ризиків проявляється також в тому, що кліматичні зміни викликають втрату біорізноманіття на планеті, яка вважається другим за впливом та третім за ймовірністю ризиком на наступне десятиліття. Критичними для людства в цьому контексті наслідками стануть руйнування систем харчування та охорони здоров'я, в результаті призведуть до деструктивної трансформації цілих ланцюгів постачання продуктів.

Серед магістральних ризиків вагомими є: конфлікт між США та Китаєм, проблема переходу кількості в якість у глобальній енергетиці, порушення IT-інфраструктури, кібербезпека, бульбашки на ринках активів та вичерпання факторів зростання поточного технологічного циклу. Навпаки, позитивні перспективи можуть бути пов'язані з розвитком «зелених» технологій, зростанням частки освіти та охорони здоров'я у ВВП, запуском нових технологічно довгих економічних циклів (біотехнології, робототехніка, космічна галузь), комерціалізація яких почне давати вагоме зростання ВВП починаючи з 2030-х років.

Такі інструменти поведінки світової спільноти, яка дезінформація, кібератаки, цілеспрямовані страйки та захоплення ресурсів активізувалися останніми роками. Пандемія показала, як уряди можуть володіти теоріями змов у якості геополітичної зброї, звинувачуючи інші держави. Найімовірніше за оцінками експертів наступне десятиліття все частіше будуть використовуватися поширення дезінформації в питаннях геополітичного значення таких як вибори, гуманітарні кризи, громадські питання охорони здоров'я, безпека та культура (World Economic Forum, 2021). Держави та недержавні суб'єкти, швидше за все, будуть більше страждати через кібератаки, і ці атаки стануть більш витонченими.

Таблиця 1

Значні кібератаки 2006–2020 (Загальна кількість)

№	Країна	Кількість кібератак	№	Країна	Кількість кібератак
1	Сполучені Штати	156	11	Японія	13
2	Об'єднане Королівство	47	12	Канада	12
3	Індія	23	13	Франція	11
4	Німеччина	21	14	Ізраїль	11
5	Південна Корея	18	15	Пакистан	9
6	Австралія	16	16	Росія	8
7	Україна	16	17	Гонконг	7
8	Китай	15	18	В'єтнам	6
9	Іран	15	19	Туреччина	6
10	Саудівська Аравія	15	20	Північна Корея	5

Аналіз кількості кібератак за період з 2006 по 2020 роки свідчить, що Україна посідає сьому позицію серед чільної двадцятки країн-лідерів за цим показником. І навіть такі великі економіки як Китай, Японія, Канада та Франція займають нижчі позиції.

Карантинні обмеження обумовлені коронокризою викликали трансформації соціальних, екологічних, демографічних та технологічних звичок людства, що призвело до зростання кількості серцево-судинних та психічних захворювань, а також до значного підвищення витрат на хронічні захворювання, похитнуло стабільність систем охорони здоров'я багатьох країн світу. В результаті людство стикнулося не тільки з підвищенням ризиків по відношенню до існуючих проблем а й з появою нових, що знову підкреслює системність глобальних економічних ризиків.

Уповільнення темпів зростання найбільших економік світу, зокрема, США та Китаю – негативно вплине на зовнішній попит у країнах, що розвиваються, через відсутність у керівництва переважної кількості країн, що розвиваються, важелів для підтримки економічної активності. За умови повторних хвиль COVID-19, деструктивних змін у виробничо-збутових ланцюгах, які набувають системного характеру, інфляційних процесів, підвищеної фінансової нестабільності значної частини економік світу зростає ризик значного гальмування економічного розвитку національних господарств.

Економічні проблеми, що випливають із пандемії, зберігаються. Прогноз щодо економічного відновлення залишається песимістичним, за даними на початок 2022 року, очікується що до 2024 року світова економіка буде на 2,3 % меншою, ніж була б без пандемії. Новими глобальними ризиками, які безумовно відіб'ються на більшості національних господарств є зростання цін на сировину, інфляція та борги.

Відновлення світової економіки після рецесії, викликаной COVID-19, триває, але доволі повільними темпами. Після скорочення у 2020 році на 3,1 %, очікується, що зростання до 5,9 % у 2021 році і знову уповільнення у 2022 році до 4,9 %. Отже, пандемія створила вагомні виклики національним політичним інститутам та міжнародним відносинам які будуть діяти в довгостроковій перспективі та загрожує довготривалими наслідками. Численні заходи реагування на COVID-19 викликали нову геополітичну напруженість, яка за оцінками експертів ВЕФ, може призвести до критичних загроз, таких як крах держави та втрата багатосторонності протягом наступних п'яти-десяти років (MarshMCLennan, 2021).

За словами керуючого директора ВЕФ Саадії Західі, у звіті також наголошується, як соціальна згуртованість порушилася під час кризи, що зробило цей ризик найбільшим від початку пандемії.

Аналіз доходів 20 % найбагатших людей у світі, свідчить, що вони змогли відшкодувати близько половини втрат за останні кілька років; в той час коли аналіз доходів 20 % найбідніших людей у світі, свідчить, що вони втратили за цей період додатково 5 % свого доходу (Migliaccio, 2022).

В останньому звіті експерти ВЕФ зробили аналіз основних ризиків у розрізі країн світу, де відзначити топ-п'ять ризиків для кожної країни, щодо України то, за прогнозами експертів, найвагомнішими є: тривала економічна стагнація, на першій позиції; крах держави (тут мається на увазі розвал держави та її інститутів, втрата верховенства закону, через внутрішній конфлікт, військовий переворот), на другій позиції, на третій – йдуть разом: неспроможність дій у боротьбі зі зміною клімату; нездатність стабілізувати ціни; міждержавний конфлікт за допомогою відкритого військового втручання або проксі-війни з використанням біологічних, хімічних чи кібернетичних атак. У додатку до цього, Україна опинилася у переліку країн, поряд з Гватемалою, Гондурасом, Нікарагуа та іншими, де серед десяти найважливіших загроз є вимушена міграція (World Economic Forum, 2022).

Треба зауважити, що з 2020 року спостерігається негативна тенденція – перевищення історичного максимуму переміщених мігрантів (понад 34 мільйони осіб) через різного роду конфліктів. Багато країн світу посилили бар'єри на в'їзд мігрантів, які шукають нові ринки праці через втрату робочих місць внаслідок пандемії.

Згідно з концепцією комплексності безпеки, загрози що виникають перед безпекою країн світу глибинно взаємопов'язані, таким чином, що потреби безпеки однієї держави неможливо об'єктивно розглянути, не враховуючи потреби безпеки інших держав світу, що цілком очевидно породжує суперництво між державами (McSweeney, 2009).

Таким чином, виклики, загрози та ризики економічної безпеки (рис. 2.) є взаємопов'язаними, взаємобумовлюючими складниками національного безпекового середовища, які за умов всеохоплюючої глобалізації складно розподілити за рівнями (глобальний або національний), вони мають скоріше комплексний характер. Незважаючи на локальний характер виникнення викликів, загроз та ризиків вони не можуть розглядатися урядами держав у ізолювано і потребують у великій кількості випадків тісної міжнародної співпраці.

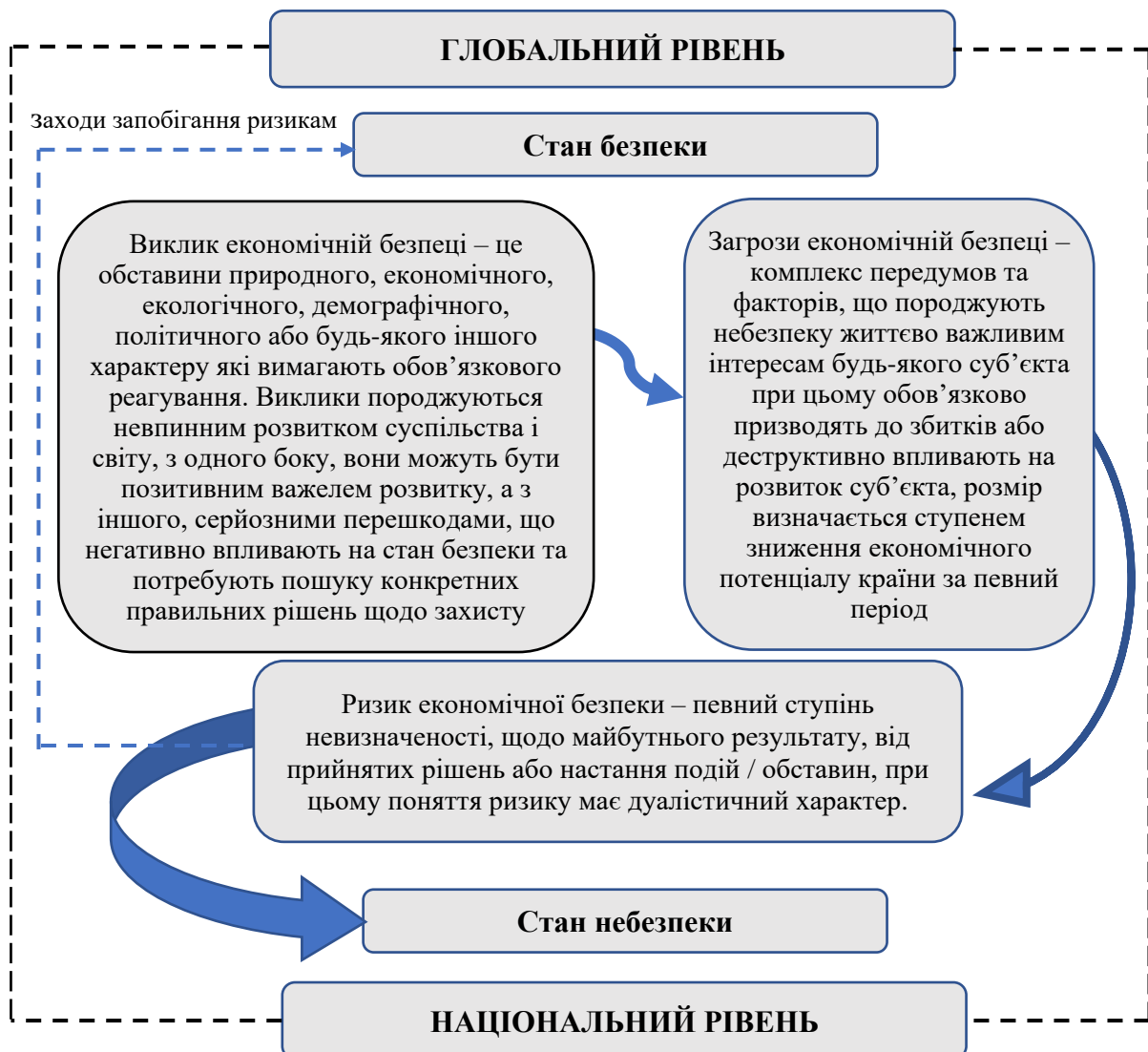

Рис. 2. Узагальнення складових економічного безпекового середовища

Отже, декомпозиція площини взаємодії складної мережі подій у глобальному безпековому середовищі розбиває її на: функціональні складові, притаманні кожній

національній економіці (економічне, політико-правове, соціо-культурне), які розвиваються в тісному взаємозв'язку в глобалізованому світі під впливом різноманітних параметрів, умов та викликів, що спроможні породжувати небезпеку життєво важливим інтересам будь-якого економічного агента з певним ступенем невизначеності, щодо майбутнього результату, від прийнятих рішень або настання подій/обставин. Відтак, нагальне завдання, яке стоїть перед урядами країн, в контексті формування стратегії економічної безпеки держави, полягає в урахуванні всіх чинників впливу, що знаходяться у складній різновекторній мережевій взаємодії глобального середовища, щоб вчасно адаптуватися до змін які самі себе обумовлюють.

Бібліографічний список

- Бодрук, О. С., 2001. *Структура воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти*. Київ : НППМБ.
- Бусел, В. Т. (уклад. і голов. ред.), 2005. *Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.)*. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун».
- Власюк, О. С., 2016. *Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики*. Київ : НІСД.
- Жаліло, Я. А., 2003. *Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика*. Київ: НІСД.
- Ляшенко, О. М., 2011. *Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства*. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля.
- Мунтіян, В. І., 1999. *Економічна безпека України*. Київ: КВІЦ
- Парахонський, Б. О., Яворська, Г. М. та Резнікова, О. А., 2013. *Міжнародне безпекове середовище: виклики і загрози національній безпеці України: Аналітична доповідь*. В: Кононенко, К. А. (ред.). Київ: НІСД.
- Різник, Н. С., 2007. *Теоретичні засади формування системи діагностики економічної безпеки банку*. Харків : ХНТУСГ.
- Шайдоров, О. І., 2011. Економічна безпека в системі національної безпеки. *Університетські наукові записки*, 4, pp. 395–400.
- Юськів, Х. В., 2016. *Нові виклики та загрози для системи національної безпеки держави в умовах трансформації системи міжнародних відносин на глобальному та регіональному рівнях: теоретико-методологічні та прикладні аспекти [online]*
Доступно :
<https://www.researchgate.net/publication/343007211_Novi_vikliki_ta_zagrozi_dla_sistem_i_nacionalnoi_bezpeki_derzavi_v_umovah_transformacii_sistemi_miznarodnih_vidnosin_na_globalnomu_ta_regionalnomu_rivniah_teoretiko-metodologicni_ta_prikladni_aspekti>
[дата звернення 4 квітня 2022].
- Anderson, B., 1983. *Imagined communities reflections on the origin and spread of nationalism*. London: (Verso).
- Buzan, B., 1983. *People, States & Fear: The National Security Problem in International Relations*. Brighton: Wheatsheaf books ltd.
- Buzan, B., Waeber O., and Jaap de Wilde, 1998. *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Gellner, E., 1983. *Nations and nationalism*. Oxford: Blackwell.
- Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D., and Perraton, J., 1999. *Global Transformations, Politics, Economics and Culture*. Cambridge: Polity Press.
- Hobsbawm, E. and Ranger, T., 1992. *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hooghe, L. and Marks, G., 2001. *Multi-level governance and European integration*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.

- Hurrell, A., 2007. *On Global Order: Power, Values, and the Constitution of International Society*. Oxford: Oxford University Press.
- McSweeney, B., 2009. Dynamic Diversity: Variety and Variation Within Countries. *Organization Studies*. 30(9), p. 933–957.
- Migliaccio, A., 2022. *These Are the Biggest Risks the World Faces in Next 10 Years*. Bloomberg. [online]. Available at: <<https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-01-11/confidence-in-faster-global-recovery-in-short-supply-wef-finds>> (Accessed 4 March 2022).
- Van Langenhove, L., 2011. *Building regions: the regionalization of the world order*. Farnham: Ashgate Publishing Limited.
- White House, 2021. *Interim National Security Strategic Guidance* [online]. Available at : <<https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2021/03/NSC-1v2.pdf>> (Accessed 4 April 2022).
- Williams, P. D., 2008. *Security Studies: An Introduction*. London: Routledge.
- World Economic Forum, 2021. *The Global Risks Report 2021*. 16th Edition. [online]. Available at: <https://www3.weforum.org/docs/WEF_The_Global_Risks_Report_2021.pdf> (Accessed 4 March 2022).
- World Economic Forum, 2022. *Global Risks Reports 2022*. 17th Edition. [online]. Available at: <<https://www.weforum.org/reports/global-risks-report-2021-2022>> (Accessed 4 April 2022).
- MarshMCLennan, 2021. *Global Risks 2021: Fractured Future*, [online] Available at: <<https://www.marsh.com/cz/en/risks/global-risk/insights/global-risks-2021-fractured-future.html>> (Accessed 4 April 2022).

References

- Anderson, B., 1983. *Imagined communities reflections on the origin and spread of nationalism*. London: (Verso).
- Bodruk, O. S., 2001. *Struktura voiennoi bezpeky: natsionalnyi ta mizhnarodnyi aspekty [The structure of military security: national and international aspects]*. K. : NIPMB (in Ukrainian).
- Busel, V. T. (uklad. i holov. red.), 2005. *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.) [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]*. Kyiv; Irpin : VTF «Perun» (in Ukrainian).
- Buzan, B., 1983. *People, States & Fear: The National Security Problem in International Relations*. Brighton: Wheatsheaf books ltd.
- Buzan, B., Waever O., and Jaap de Wilde, 1998. *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Gellner, E., 1983. *Nations and nationalism*. Oxford: Blackwell.
- Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D., and Perraton, J., 1999. *Global Transformations, Politics, Economics and Culture*. Cambridge: Polity Press.
- Hobsbawm, E. and Ranger, T., 1992. *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hooghe, L. and Marks, G., 2001. *Multi-level governance and European integration*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Hurrell, A., 2007. *On Global Order: Power, Values, and the Constitution of International Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Liashenko, O. M., 2011. *Kontseptualizatsiia upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva [Conceptualization of management of economic security of the enterprise]*. Luhansk: Vyd-vo SNU im. V. Dalia (in Ukrainian).

- MarshMCLennan, 2021. *Global Risks 2021: Fractured Future*, [online] Available at: <<https://www.marsh.com/cz/en/risks/global-risk/insights/global-risks-2021-fractured-future.html>> (Accessed 4 April 2022).
- McSweeney, B., 2009. Dynamic Diversity: Variety and Variation Within Countries. *Organization Studies*. 30(9), p. 933–957.
- Migliaccio A., 2022. *These Are the Biggest Risks the World Faces in Next 10 Years*. Bloomberg. [online]. Available at: <<https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-01-11/confidence-in-faster-global-recovery-in-short-supply-wef-finds>> (Accessed 4 March 2022).
- Muntian, V. I., 1999. *Ekonomichna bezpeka Ukrainy [Economic security of Ukraine]*. Kyiv: KVITs (in Ukrainian).
- Parakhonskyi, B. O., Yavorska, H. M. ta Reznikova, O. A., 2013. *Mizhnarodne bezpekove seredovyshe: vyklyky i zahrozy natsionalnii bezpetsy Ukrainy: Analitychna dopovid [International security environment: challenges and threats to the national security of Ukraine: Analytical report]*. In: Kononenko, K. A. (red.). Kyiv: NISD (in Ukrainian).
- Riznyk, N. S., 2007. *Teoretychni zasady formuvannia systemy diahnostryky ekonomichnoi bezpeky banku [Theoretical foundations of the formation of a system of diagnostics of the bank's economic security]*. Kh. : KhNTUSH (in Ukrainian).
- Shaidorov, O. I., 2011. Ekonomichna bezpeka v systemi natsionalnoi bezpeky [Economic security in the national security system]. *Universytetski naukovy zapysky*, 4, ss. 395–400 (in Ukrainian).
- Van Langenhove, L., 2011. *Building regions: the regionalization of the world order*. Farnham: Ashgate Publishing Limited.
- Vlasiuk, O. S., 2016. *Natsionalna bezpeka Ukrainy: evoliutsiia problem vnutrishnoi polityky [National security of Ukraine: evolution of domestic policy problems]*. Kyiv: NISD (in Ukrainian).
- White House, 2021. *Interim National Security Strategic Guidance* [online]. Available at : <<https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2021/03/NSC-1v2.pdf>> (Accessed 4 April 2022).
- Williams, P. D., 2008. *Security Studies: An Introduction*. London: Routledge.
- World Economic Forum, 2021. *The Global Risks Report 2021*. 16th Edition. [online]. Available at: <https://www3.weforum.org/docs/WEF_The_Global_Risks_Report_2021.pdf> (Accessed 4 March 2022).
- World Economic Forum, 2022. *Global Risks Reports 2022*. 17th Edition. [online]. Available at: <<https://www.weforum.org/reports/global-risks-report-2022>> (Accessed 4 April 2022).
- Yuskiv, Kh. V., 2016. *Novi vyklyky ta zahrozy dlia systemy natsionalnoi bezpeky derzhavy v umovakh transformatsii systemy mizhnarodnykh vidnosyn na hlobalnomu ta rehionalnomu rivniakh: teoretyko-metodolohichni ta prykladni aspekty [New challenges and threats to the system of national security of the state in the conditions of transformation of the system of international relations at the global and regional levels: theoretical, methodological and applied aspects]* [online] Available at: <https://www.researchgate.net/publication/343007211_Novi_vikliki_ta_zagrozi_dla_sis_temi_nacionalnoi_bezpeki_derzavi_v_umovah_transformacii_sistemi_miznarodnih_vid_nosin_na_globalnomu_ta_regionalnomu_rivnah_teoretiko-metodologichni_ta_prykladni_aspekti> [Accessed 4 April 2022].
- Zhalilo, Ya. A., 2003. *Ekonomichna stratehiia derzhavy: teoriia, metodolohiia, praktyka [Economic strategy of the state: theory, methodology, practice]*. Kyiv: NISD (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 16.05.2022.

O. Bulatova
E. Fedorov

CHALLENGES, THREATS AND RISKS OF THE NATIONAL ECONOMIC SECURITY FORMATION: GLOBAL AND NATIONAL LEVEL

The article analyzes the modern approaches of scientists to defining the essence of such categories as “challenge”, “threat”, “risk” in the context of the national economic security formation.

The author built the plane of interaction of a complex network of events in the security environment based on the relationships formed in the global environment. Global risks were analyzed from the point of view of their main characteristics (by levels of occurrence and spread, by groups, by probability of occurrence; by duration of existence; by degree of prevention and/or overcoming of negative consequences).

The analysis shows that in recent years environmental risks, such as extreme weather fluctuations, environmental and natural disasters, and the risk of biodiversity loss, have become the most probable in terms of occurrence, level of impact, and difficulty to prevent.

At the same time, it should be emphasized that for a long time the world community considered the most influential risks that depended directly on humanity (economic and geopolitical crises), recently, those that humanity cannot control (climate, natural elements, nature) are considered the most important. Among the significant short- and medium-term threats are also technological risks, including “digital inequality” and cybersecurity issues.

At the same time, the likelihood of an aggravation of economic confrontation and internal political polarization remains, and due to the weakening of economic growth and the growth of financial inequality, the risk of economic stagnation increases.

The author substantiates that the challenges, threats and risks of economic security are interconnected, mutually determining components of the national security environment, which under the conditions of all-encompassing globalization are difficult to divide by levels (global or national), they are rather complex in nature. Despite the non-local nature of the emergence of challenges, threats and risks, they cannot be considered by state governments in isolation and in many cases require close international cooperation.

Key words: challenge, risk, threat, economic security, globalization.